

О. С. Кучерук

Організація українських націоналістів (мельниківців)

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (мельниківців) Створено 1928. У лютому 1940 розкололася на дві частини: ОУН під керівництвом [А. Мельника](#) зберегла первісну назву, ОУН під проводом [С. Бандери](#) вживала назву ОУН революційна, що з часом змінювалася. Див. [Організація українських націоналістів \(бандерівців\)](#).

Укр. націоналіст. рух почав формуватися у 1920-х рр. після завершення актив. фази зброй. боротьби Української Народної Республіки за збереження держ. самостійності. Ідеологія і теорія укр. націоналізму пов'язані з поширенням націоналіст. рухів у багатьох країнах після завершення Першої світової війни як способу і практики вирішення проблем. Укр. учасники [Визвольних змагань 1917–21](#), які перебували за межами України, вважали за необхідне зберегти потенціал і кадри та силою зброї відновити Українську Державу. Помітний пропагандист. ефект мали твори [Д. Донцова](#). У наступні роки виникла низка організов. структур, що визнавали укр. націоналізм ідеол. основою своєї діяльності: Українська військова організація, Група української національної молоді, [Легія українських націоналістів](#), Української націоналістичної молоді Союз. 1 липня 1927 на спіл. з'їзді у Празі Група укр. нац. молоді та Легія укр. націоналістів об'єдналися у Союз організацій укр. націоналістів (провідник – М. Сціборський). Союз розглядали як основу для подальшого ширшого об'єднання націоналіст. організацій і груп. Для прискорення їхньої інтеграції організовано ініціатив. комітет у складі Д. Андрієвського, [Є. Коновальця](#), П. Кожевникова. 3–7 листопада 1927 у Берліні відбулася 1-а конф. укр. націоналістів, що обрала координац. орган – Провід укр. націоналістів (ПУН) і заснувала його офіц. друк. орган «Розбудова нації». 8–9 квітня 1928 у Празі проведено 2-у конф. укр. націоналістів, що ухвалила рішення провести Конгрес укр. націоналістів для об'єднання усіх націоналіст. сил у єдиній структурі, виробила програму осн. доповідей тощо. 28 січня – 3 лютого 1929 у Відні пройшов з'їзд представників націоналіст. руху – I Конгрес укр. націоналістів (наступні з'їзди називали Великий збір укр. націоналістів). У його роботі взяли участь 32 делегати і 2 гості, які представляли окремі націоналіст. організації, з них 26 осіб – з еміграц. структур, 4 – із зх. земель України. Роботу Конгресу організовано у формі пленар. засідань і нарад в окремих

комісіях, заслухано низку доповідей з питань ідеології, військ., організац. питань тощо. Він проголосив створення ОУН, затвердив її програму і статут, ідеол. основи руху, обрав керів. орган – ПУН з 11-ти осіб (голова – Є. Коновалець). 1932 за підсумками конкурсу ПУН затвердив символіку ОУН, емблему (герб) – Тризуб з мечем і Гімн українських націоналістів.

Організаційну мережу ОУН розбудовували за територіальним принципом: землі, округи, повіти, р-ни, підрайони, низові клітини – «п'ятки» чи «трійки». ОУН складалася з присяж. чл., звич., канд. і молоді. У лютому 1930 сформовано керів. орган ОУН на укр. землях у складі Польщі – Крайову езекутиву (КЕ), її очолив З. Пеленський. З часом створ. структури на ін. укр. землях: Волині, Поліссі, Буковині, Закарпатті. На контактах з чл. ОУН на підрад. Україні зосередився Є. Коновалець. Більшість громад., спорт. та ін. укр. організацій на тер. Польщі перебували під впливом ОУН. Є. Коновалець та інші чл. ПУН відвідали США та Канаду і змогли закласти там осередки ОУН й активізувати фінанс. підтримку діяльності організації. Частина існуючих і більшість нових укр. громад. організацій у різних країнах приймали ідеологію укр. націоналізму: у Німеччині – Українське національне об'єднання, у Франції – Українська національна єдність, у США – Український національний союз і Державного відродження України Організація, в Канаді – Українське національне об'єднання, в Аргентині – товариство «Відродження». Важливою стала допомога Литви, що підтримувала ОУН, зокрема у м. Каунас друкували г. «Сурма» та ін. підпіл. видання, деякі провідні чл. ОУН, зокрема Є. Коновалець, отримали литов. паспорти. За первіс. задумом ОУН мала бути політ. рухом (партією), УВО – бойовим нелегал. підрозділом, однак досить швидко ОУН у Галичині вимушено перейшла у глибоке підпілля, а УВО стала її бойовою референтурою (посади кер. КЕ і провідника УВО об'єднано). У час, коли КЕ очолював Ю. Головінський, діяльність ОУН радикалізувалася: проведено низку саботажно-диверсій. та експропріац. акцій, бойовики здійснили декілька гучних терорист. нападів на польс. урядовців, консульство СРСР у Львові. Польс. влада активно боролася з проявами укр. націоналіст. руху, про що свідчать масові арешти і суди над окремими чл. ОУН і прихильниками, зокрема арешт і смерть О. Басараб, Ю. Головінського. Для посилення керівництва ОУН 1937 Є. Коновалець увів до ПУН Олега Ольжича, Я. Барановського, І. Габрусевича. Тривалий час Є. Коновалець жив у Берліні, однак з приходом до влади гітлерівців виїхав до нейтрал. Швейцарії, а згодом – до Італії. У січні 1933 – червні 1934 КЕ очолював С. Бандера, найгучнішою акцією ОУН того часу стало вбивство бойовиком ОУН Г. Мацейком у червні 1934 міністра внутр. справ Польщі Б. Перацького, якого вважали гол. виконавцем репресив. політики проти укр. населення (див. Пацифікація). На Варшавському судовому процесі ОУН 1935–36 12 чл. організації звинуватили у приналежності до ОУН (кваліфіковано як держ. зраду), тероризмі та, зокрема, підготовці та вбивстві Б. Перацького. Усіх засуджено до різних термінів ув'язнення, а С. Бандеру, М. Лебеда, Я. Карпинця – до смерт. кари, по амністії заміненої на довічне ув'язнення. 23 провід. чл. організації на Львівському процесі ОУН 1936 звинувачено у приналежності до ОУН,

вбивствах та ін. протиправ. діях (деякі з них були вже засудж. на Варшав. процесі). Це частково послабило діяльність ОУН, що продовжувала діяти у глибокому підпіллі. Поступово намічався певний розрив між підпіллям і ПУН, чл. якого перебували на еміграції. Відповідно до вимог статуту ПУН і Є. Коновалець намагалися провести наступ. конгрес (Великий збір), підготували програму, доповіді, інші документи, визначили учасників, але несприятливі обставини змусили його переносити. 1934 рад. спецслужби розпочали операцію з нейтралізації голови Є. Коновальця. Скориставшись тим, що він одноосібно керував усіма контактами з підпіллям на тер. підрад. України, кільком агентам, які представляли легендовані націоналіст. організації в УРСР, вдалося проникнути в його оточення. 23 травня 1938 у м. Роттердам (Нідерланди) внаслідок терорист. акту, вчиненого рад. агентом, Є. Коновалець загинув. Певна розгубленість і події на Закарпатті не дозволили негайно провести черговий Великий збір укр. націоналістів і обрати нового голову ПУН. Після смерті Є. Коновальця за його непідтвердженим усним заповітом «вужчий провід» – Я. Барановський, Р. Ярий, М. Сціборський – доручив виконувати обов'язки голови ПУН А. Мельнику. Тим часом на Закарпатті активізувався нац. рух. У лютому 1938 у Відні організовано окремий штаб ОУН по Закарпаттю, а після створення у листопаді 1938 уряду Підкарп. Русі офіц. представником ОУН на Закарпатті признач. чл. ПУН Олега Ольжича, разом із яким прибули Р. Шухевич, О. Бойдуник, Я. Барановський та ін. На доручення Є. Коновальця М. Колодзінський розробив «Військову доктрину» ОУН. Організація надавала допомогу при формуванні «Карпатської Січі» Організації народної оборони. Незалежна держава Карпатська Україна, проголошена 15 березня 1939, проіснувала не довго, її уряд, перебуваючи на еміграції, 21 липня 1939 уклав угоду з ОУН і підпорядкував їй свою діяльність. 30 серпня 1939 у Римі за участі 31-го делегата з Європи, США і Канади проведено II Великий збір, що обрав А. Мельника головою ПУН, затвердив новий статут й інші документи. У час загострення політ. ситуації в Європі та очікування війни статут посилив централізацію повноважень голови ПУН. В 1930–40-х рр. ОУН мала власне легал. вид. «Розбудова нації» та низку нелегал. – «Сурма», «Український націоналіст», «Бюлетень Крайової ексекютиви», згодом до них додалися «Ідея і чин» та ін. Під націоналіст. впливом перебували окремі видання у Галичині, на Буковині, а також у країнах розселення укр. діаспори в Європі та Америці.

З поч. [Другої світової війни](#) і реалізації Молотова-Ріббентропа Пакту Польщу поділено між Німеччиною і СРСР. З польс. в'язниць вийшли на волю сотні чл. ОУН, більшість із них зосередилася у нім. зоні окупації. У цьому середовищі переважали радикал. настрої, виразником яких стала група С. Бандери, що увійшла у конфлікт з ПУН, вимагаючи персонал. змін і більшої «революційності». Попередні переговори між представниками цієї групи і головою ПУН А. Мельником показали, що жодна зі сторін не готова йти на компроміси. Тому 10 лютого 1940 у Кракові пройшло зібрання групи С. Бандери, яка створила окремий «рев. провід» ОУН на чолі з ним. 31 березня – 3 квітня 1941 С. Бандера

провів II Великий збір, що фактично оформив існування нової націоналіст. організації з тією ж назвою, затвердив нову програму, символіку, сформував новий провід. 7 квітня 1940 голова ПУН А. Мельник оголосив «рев. провід» незаконним і віддав під організац. суд С. Бандеру та Я. Стецька. Відтоді паралельно існували дві укр. націоналіст. організації: одна під проводом А. Мельника, що дотримувалася первіс. назви ОУН, друга – під проводом С. Бандери, що офіційно називалася ОУН революційна – ОУН(р) або ОУН(б). Поділ зберігся донині. 1939 А. Мельник затвердив Комісію держ. планування на чолі з Олегом Ольжичем, 15 комісії працювали над проектами законодавства для потреб майбут. відновленої Української Держави. Після відокремлення ОУН(р) створила власну комісію. З часу нападу у червні 1941 Німеччини на СРСР націоналісти сподівалася використати війну для відновлення незалежності України. Обидві ОУН почали формування похід. груп з метою організувати на звільнених від більшов. влади тер. нац. структури і проголосити у Києві відновлення самостійності України. Найбільша похідна група – Буковинський курінь (бл. 1,5 тис. осіб, командир – П. Войновський), що у жовтні 1941 прибув до Києва. Одночасно в Україну приїхали провідні кадри ОУН, зокрема у Києві Олег Ольжич розпочав формування Укр. нац. ради (голова – М. Величківський) як рев. передпарламенту. Започатковану у Житомирі щоденну г. «Українське слово» у вересні перенесено до Києва (ред. – І. Рогач), її наклад сягав 40 тис. У Києві О. Теліга створила Спілку укр. письменників, редагувала тижневик «Літаври» (додаток до «Українського слова»), генерал М. Капустянський організував Товариство ім. гетьмана Полуботка. Член ОУН докладали багато зусиль для відновлення культур. і мист. життя, відродження шкіл. освіти, закладів вищої освіти, кооп. установ. У Харкові започатк. видання щоден. г. «Нові дні», розпочато друк укр. преси в Полтаві, Дніпропетровську (нині Дніпро), Одесі, Херсоні та ін. містах України. 21 листопада 1941 ОУН за участі 40-а тис. осіб організувала у с. Базар відзначення героїв Другого зимового походу Армії УНР 1921. У той же час протистояння двох ОУН набирало загрозливого стану. 30 червня 1941 ОУН(р), щоб випередити проголошення відновлення Української Держави ОУН(м) у Києві, проголосило у Львові Акт відновлення Української Держави. Тривала відкрита і таємна боротьба за місц. адміністрації, поліцію тощо. Зі створенням на місцях адміністрації нім. мін-ва окупов. тер. розпочато репресії проти обох гілок ОУН, зокрема А. Мельник і С. Бандера були заарешт. і з часом разом з ін. провідниками ув'язнені в концтаборі Заксенгаузен. Кер-во ОУН перейшло до заступник голови ПУН Олега Ольжича. Удару зазнали усі оунів. структури. Так, у Києві закрито г. «Українське слово», ред. І. Рогача зі співроб. заарештовано, у руках ґестапо опинилися О. Теліга, поет І. Ірлявський, міський голова Києва В. Багазій та ін. Усі вони були розстріляні і поховані у Бабиному Яру. За деякими даними, там розстріляно до 600 чл. ОУН, частину прізвищ вдалося встановити. Німці заборонили діяльність Укр. нац. ради у Києві, більшості культур. і освіт. установ, також розгромили усі укр. нац. структури в ін. містах і місцевостях України. ОУН перейшла у глибоке підпілля, шукаючи нових можливостей для продовження боротьби. Ще 1939 для військ. вишколу використано військ. підрозділ нім. абверу

Bergbauern Hilfe, в укр. написанні – Військ. відділи націоналістів або Легіон Р. Сушка (300 осіб). Згодом ОУН сприяла організації окремих партизан. підрозділів, серед них – Укр. легіон самооборони, Укр. легіон у Хорватії. З організацією ОУН(б) підрозділів Української повстанської армії тривали малорезультативні переговори про об'єднання сил. ОУН мала відчутний вплив на діяльність єдиної легал. укр. структури на тер. Генерал-губернаторства (див. Генеральна губернія) – Українського центрального комітету на чолі з В. Кубійовичем. З початком формування 1943 «Галичина» дивізії укр. сторона вимагала, щоб то була укр. дивізія у складі нім. армії, оскільки розглядала її як основу майбут. укр. нац. армії. Навесні 1944 завдяки старанням ОУН у Львові засн. Всеукр. нац. раду, до якої увійшла Укр. нац. рада (Київ), Центр. нар. рада Карпат. України, Нац. рада (Львів).

Після закінчення 2-ї світової війни А. Мельник і частина уцілілих провід. чл. ОУН знаходилися в амер. і британ. окупац. зонах. Поступово відновлено організац. структуру ОУН. 30 серпня 1947 проведено III Великий збір укр. націоналістів, що ухвалив нову «демократ.» редакцію статуту. Нова програма ОУН розвивала положення корпоративізму і засади солідаризму. 1948 в час відзначення 20-ї річниці смерті Є. Коновальця у Роттердамі відбулася зустріч А. Мельника і С. Бандери за участі провідників обох ОУН, на якій зроблено спробу знайти способи відновлення єдності. У Німеччині відновлено діяльність Державного центру УНР в екзилі, зокрема Укр. нац. ради. ОУН підтримувала ці процеси і мала великий вплив на діяльність знач. частини громад. структур укр. еміграції. Голова ПУН А. Мельник 1955 відвідав Канаду, де на урочистостях з нагоди 25-ліття Укр. нац. об'єднання Канади виступив з ініціативою створення громад. структури для усіх українців світу. Ця ідея знайшла своє втілення у створ. 1967 Світ. конгресі вільних українців (нині Світовий конгрес українців), першим ген. секр. якого став чл. ПУН М. Плав'юк. У 1960–80-х рр. ОУН поступово перейшла на виразніші демократ. засади. Їхні основи, зафіксов. у програм. документах ще III Великого збору (1947), остаточно схвалені на VII Великому зборі (1970). ОУН приділяла багато уваги поширенню правдивої інформації про стан прав людини, нац. пригноблення українців та ін. народів у СРСР. Налагоджено контакти з дисидентами та правозахисниками в Україні, особливого розголосу у світі набула публікація англ. мовою біогр. збірника укр. дисидентів В. Чорновола «Лихо з розуму» (1968). Для друку відповід. літ-ри створ. видавництво «Смолоскип» (м. Балтимор, США; дир. – О. Зінкевич). ОУН ініціювала процес і дискусію щодо контактів з інакодумцями в УРСР. Зі смертю А. Мельника 1964–77 ОУН очолював О. Штуль-Жданович, 1977–79 – Д. Квітковський, 1981–2012 – М. Плав'юк.

Гол. програмна засада ОУН від часу створення – відновлення держ. самостійності України. Після її реалізації 1991 організація повернулася в Україну і бере участь в усіх процесах держ. життя як легал. націоналіст. громад. організація. 1992 М. Плав'юк як останній президент Держ. центру УНР в екзилі передав свої повноваження новообраному Президенту України Л. Кравчуку і зосередився на розбудові структури ОУН, зареєстр. в Україні 1992. У 1993 в м. Ірпінь (Київ. обл.) проведено перший легал. XII Великий збір укр.

націоналістів, що ухвалив нову програму і статут ОУН, ствердив осн. тезу «Україна – спільне добро усіх її громадян», обрав новий ПУН, до якого увійшли представники діаспори і громадяни України. Наступні Великі збори (XIII–XXII) проходили у Києві. Структури ОУН створ. в усіх областях України. До Києва перенесено видання г. «Українське слово» (перший ред. – Й. Лось), засн. часопис «Розбудова держави» (М. Плав'юк), тижневик «Рейтинг-аналіз» (М. Вербовий), у Харкові – часопис «Український засів» (І. Бондар-Терещенко). Створ. Фондацію ім. О. Ольжича (голова – М. Плав'юк), Бібліотеку ім. О. Ольжича (дир. – О. Кучерук), «Видавництво імені Олени Теліги» (президент – М. Плав'юк), молодіжну організацію «Зарево» (голова – В. Генералюк). Внаслідок персонал. конфліктів 2005 П. Дорожинський із групою відійшли від ОУН і створили нову націоналіст. громад. організацію – Об'єднання укр. націоналістів-державників (ОУНд), що зберегла основоположні ідейні засади та символіку ОУН. 2012 новим головою ПУН обрано Б. Червака. Намагаючись консолідувати націоналіст. табір, ОУН співпрацювала з ін. націоналіст. організаціями. У періоди виборчих кампаній ОУН виразно заявляла і підтримувала нац.-демократ. партії та їхніх кандидатів. Член ОУН брали активну участь у Помаранчевій революції та Революції гідності, з поч. рос.-укр. війни 2014 створ. Добровол. батальйон ОУН, що згодом влився у склад ЗС України. 16 березня 2017 ОУН, Всеукр. об'єдн. «Свобода», «Національний корпус», «Правий сектор», КУН і «С14» підписали «Національний маніфест», де задекларували єдність націоналіст. руху для ствердження нац. інтересів України, сприяння утворенню Балто-Чорномор. союзу, визнали РФ державою-агресором тощо.

Фотоілюстрації

Державний архів

Арх. ОУН у Києві. Ф. А. Мельника.

Рекомендована література

1. Політична програма Організації Українських Націоналістів. Ухвалено II Великим Збором Українських Націоналістів у серпні 1939 року // Політ. Програма й Устрій ОУН. 1940;
2. Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН: Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Б. м., 1949;

3. Полікарпенко Г. Організація Українських Націоналістів під час Другої світової війни. 4-е вид. Б. м., 1951;
4. Книш З. Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940–1941 роках. Торонто, 1960;
5. На зов Києва: Український націоналізм у II світовій війні: 36. статей, спогадів і док. К., 1994;
6. Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Т. 1. 1927–30. К., 2005;
7. Кентій А. В. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956: Історико-архівні нариси. К., 2005. Т. 1, 2008. Т. 2;
8. Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920–1942. К., 2005;
9. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки. 3-є вид. К., 2007;
10. Андрій Мельник: спогади, документи, листування. К., 2011;
11. Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки): Нариси інтелектуальної історії. К., 2013.

Бібліографічний опис:

Організація українських націоналістів (мельниківців) / О. С. Кучерук// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-76014>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).